

УДК 355:316.35

Ю.А. КАЛАГІН

ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВОЇ КАР'ЄРИ В УКРАЇНІ

Калагін Юрій Аркадійович – доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил

Автор пропонує читачеві ознайомитися з основними результатами соціологічного дослідження, присвяченого вивченню соціальних проблем реформування Збройних сил України. Наводяться результати дослідження роботи по проведенню військово-професійної орієнтації молоді, сучасного стану мотивації військової освіти, якості підготовки військових фахівців. Обґрунтовується необхідність побудови системи військово-професійної орієнтації молоді, вдосконалення професійного відбору при зарахуванні до військових навчальних закладів.

Ключові слова: соціально-професійний потенціал військовослужбовця, збройні сили, армія, реформування збройних сил, військова освіта, військово-професійна орієнтація молоді, професійний відбір.

Автор предлагает читателю ознакомиться с основными результатами социологического исследования, посвященного изучению социальных проблем реформирования Вооруженных сил Украины. Показываются результаты исследования работы по проведению военно-профессиональной ориентации молодежи, современного состояния мотивации военного образования, качества подготовки военных специалистов. Обосновывается необходимость построения системы военно-профессиональной ориентации молодежи, совершенствования профессионального отбора при зачислении в военные учебные заведения.

Ключевые слова: социально-профессиональный потенциал военнослужащего, вооруженные силы, армия, реформирование вооруженных сил, военное образование, военно-профессиональная ориентация молодежи, профессиональный отбор.

The author invites the reader to get acquainted with the main results of a sociological study on the social problems of the reform of the Armed Forces of Ukraine. The results of research work for the military and professional orientation of young people, the current state of motivation of military education, the quality of training of military specialists. The necessity of building a system of military professional orientation of young people, improve the professional selection for admission to military schools.

Keywords: social and professional potential military, the armed forces, the army, the reform of the armed forces, military education, military and professional orientation of young people, professional selection.

© Ю.А. Калагін, 2013

Постановка проблеми. Проголошення Україною позаблокового статусу, який передбачає захист національних інтересів власними силами, передбачає продовження реформи національних збройних сил. Наукове забезпечення військової реформи є необхідною умовою її ефективного проведення. Останнім часом значно активізувалася дослідницька робота у наукових та навчальних закладах Міністерства оборони України. Дослідження соціальних проблем реформування збройних сил та пошук адекватних шляхів їх розв'язання активно проводяться на кафедрі психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Зокрема, нещодавно завершена науково-дослідна робота, метою якої була концептуалізація феномена соціально-професійного потенціалу військовослужбовця в умовах переходу на контрактний принцип комплектування. Соціально-професійний потенціал військовослужбовця розглядався як сукупність особистісних характеристик – здібностей, знань, умінь, якостей, потреб, інтересів, цінностей, ціннісних орієнтацій, настанов, мотивів, що формуються під впливом об'єктивних умов функціонування в армійському середовищі як єдність військово-спеціальної і соціальної спрямованості особистості військовослужбовця [1–3].

Проведений типологічний аналіз особистості військовослужбовця за рівнем сформованості соціально-професійного потенціалу, де критерієм

типологізації була обрана ступінь гармонізації соціальної і військово-спеціальної складової потенціалу військовослужбовця, дозволив виділити три типи особистості військовослужбовця. Результати дослідження показали, що сьогодні лише 20% військовослужбовців належать до гармонійного типу особистості військовослужбовця. Він характеризується збалансованістю професійного та соціального компонентів у структурі соціально-професійного потенціалу. Ця модель військовослужбовця втілює в собі гармонійне поєднання високого рівня професіоналізму з таким же високим рівнем соціальної відповідальності, що проявляється в готовності особистості взяти на себе відповідальність за соціальні наслідки воєнних та інших дій. Ця модель – модель воїна-громадянина – найбільше відповідає вимогам професійної армії XXI століття. В той же час 60% особового складу Збройних сил України можна віднести до другого типу – професійно-редуктивного, який відзначається переважанням професійного компонента в структурі соціально-професійного потенціалу, а ще 20% – до соціально-редуктивного типу військовослужбовця, якому властиве переважання соціального компонента над професійним у структурі особистісного потенціалу [4, с. 134 – 136].

Для збільшення кількості військовослужбовців, які належать до гармонійного типу особистості військовослужбовця, практичної діяльності щодо формування та розвитку соціально-професійного

потенціалу військовослужбовця необхідно враховувати як суб'єктивні, так і об'єктивні детермінанти поведінки. Визначення суб'єктивних детермінант поведінки військовослужбовця було визначено черговою метою соціологічного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Фундаментальні основи дослідження суб'єктивних детермінант поведінки особистості закладені у працях М.Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Знанецького, Р.Мертон, Т. Парсонса, П. Сорокіна У. Томаса, Л.Уорнера, Т. Шибутані та інших. В них були розроблені концептуальні основи дослідження ціннісно-нормативної системи особистості. В останні роки вітчизняна соціологічна наука поповнилась дослідженнями та публікаціями, де розглядають сучасні риси формування ціннісно-нормативної системи особистості. Серед таких праць значне місце займають роботи В. Арбеніної, В. Бакірова, О. Балакіревої, Е. Гансової, О. Злобіної, М. Лукашевича, В. Оссовського, В. Євтуха, В. Подшивалкіної, Л.Сокурянської, Н. Черниш, А. Яковенко та інших. У роботах, що досліджують поведінку особистість військовослужбовця, здебільшого, акцентується увага на вивченні соціально-філософських аспектів проблеми. Насамперед це роботи О.Дзьобана [5], О. Панфілова [6], М. Требіна [7], В.Чорного [8] та ін. Соціологічний аналіз проблеми суб'єктивних детермінант поведінки військовослужбовця був проведений у роботах Е. Афоніна, О.Разумцева, В. Полюги, А. Солнишкіної, Ю. Яременко, що відображають період становлення армії незалежної України [9]. Проте соціологічні аспекти трансформації суб'єктивних детермінант поведінки військовослужбовця на початку ХХІ століття ще недостатньо висвітлені вітчизняною соціологічною наукою.

Метою дослідження є доведення результатів дослідження аналізу суб'єктивних детермінант поведінки військовослужбовця Збройних сил України.

Вклад основного матеріалу. Офіцер Збройних сил України – представник основної соціальної групи у структурі збройних сил. Свій шлях до професії офіцера молоді люди починають у мить ухвалення рішення про вступ до ВВНЗ. Які суб'єктивні детермінанти вибору військового навчального закладу? Які чинники є найбільш значущими? Пошук відповідей на ці питання був завданням соціологічного дослідження, емпіричну базу якого складають матеріали соціологічного дослідження «Удосконалення системи відбору, підготовки та розподілу офіцерських кадрів» (2010 р.), проведеного науково-організаційним відділом Харківського університету повітряних сил імені Івана Кожедуба за безпосередньою участю та керівництвом автора; за багатоступеневою вибіркою було опитано 347 офіцерів. Збір соціологічної інформації проводився з використанням методів аналізу документів та масового опитування українських офіцерів за технологією особистого анкетування.

Офіцери складають основний кістяк військових підрозділів. Перш за все, від рівня їх підготовки й особистісних якостей залежать рівень і якість готовності армійських підрозділів виконувати свої

функції в суспільстві. Чисельний склад офіцерів у Збройних силах України складає 30% особового складу. Офіцерський корпус – основа збройних сил, віддані військовій справі професіонали. Результати дослідження показують, що більшості офіцерів (82%) властиве почуття професійної відповідальності. Багато офіцерів (74%) переживають почуття професійної гордості. Позитивним є той факт, що в професійному вдосконаленні значна частина офіцерського корпусу (71%) не має наміру зупинитися на досягнутому і має тверде бажання просуватись уперед, розширювати спеціальні знання, розвивати уміння і навички. Збройні сили мають свою субкультуру, яка реалізовується через систему цінностей і норм, що приймається значною частиною (67%) офіцерів. Ці офіцери засвоїли корпоративну культуру військової організації, вважають її доцільною і відчувають цілком комфортно в цих умовах. Підготовка офіцерів збройних сил здійснюється у ВВНЗ. Які мотиви підштовхують молоду людину до вибору військового навчального закладу?

Сьогодні в умовах наростання кризових явищ можна констатувати відносно зростання престижності військової освіти. На одне учбове місце у ВВНЗ у 2008 – 2012 роках претендували в середньому три кандидати.

Зростання престижності і привабливості військової освіти – факт позитивний. Проте соціальні мотиви престижності військово-професійного вибору серед випускників шкіл головним чином визначаються прагматичними критеріями (таб. 1).

Таблиця 1.

Мотиви здобування вищої військової освіти залежно від типу особистості військовослужбовців (у % від усього масиву)

Мотиви	В цілому по масиву	Професійно-редуктивний	Гармонійний	Соціально-редуктивний
1. Стати висококваліфікованим фахівцем військової справи	60	35	22	3
2. Традиції родини	61	20	21	19
3. Бажання матеріально забезпечити себе і членів своєї сім'ї	61	31	20	10
4. Підвищити свій соціальний статус	78	30	40	8
5. Отримати диплом про вищу освіту	31	5	7	19
6. Приклад товаришів	60	10	16	34

* Сума відсотків більше 100, тому що респонденти мали можливість обирати декілька найбільш

важливих для них цінностей.

Прагнення здобути безкоштовну вищу освіту відмічалось у 60% опитаних, бажання мати стабільне працевлаштування в майбутньому – у 61% респондентів і стільки ж – бажання матеріально забезпечити себе і членів своєї сім'ї. Такі результати цілком закономірні, оскільки у ВВНЗ навчаються переважно юнаки, які більшою мірою орієнтовані на бажанні створити належні матеріальні умови для себе та своєї родини. Така тенденція – зростання формально-меркантильного відношення до навчання у ВНЗ серед молоді, яка обрала шлях до професії, сьогодні є характерною не тільки для військової освіти, а для цивільної також, що показано у дослідженні Л. Сокурянської [10, с. 344].

Важливим моментом є те, що для 31% респондентів байдуже, де вчитися. Головне – отримати диплом про вищу освіту. На наш погляд, такий підхід до вибору військового навчального закладу не передбачає в майбутньому службу в збройних силах. Звідси випливає невідповідність між кількістю фахівців-випускників, якістю підготовки, яка потрібна армії, і тією їх кількістю та якістю, яку вона отримує.

Необхідно відзначити, що важливим моментом є те, що в більшості випадків школярі у молодому віці – до 17 – 18 років (часу закінчення середньої школи), вирішуючи вступати до ВВНЗ, не мають реального уявлення про ситуацію на ринку праці, а також про суть і можливості безлічі сучасних професій. Тому для здійснення свідомого вибору майбутньої професії та відповідного навчального закладу юнакові необхідна допомога, грамотна профорієнтаційна робота, спрямована на формування у молоді готовності до усвідомленого вибору військової професії відповідно до своїх бажань та здібностей і з урахуванням потреб суспільства.

Під час соціологічного дослідження була перевірена гіпотеза про те, що сьогодні молода людина обирає професію військового та військовий навчальний заклад переважно самостійно, орієнтуючись на власні уявлення. Результати дослідження показали, що найбільш значущими чинниками, що визначають вибір військового навчального закладу, є чинники суб'єктивного характеру – цікавість до військової справи, особиста схильність до діяльності за фахом, усвідомлення здібностей до цього виду діяльності. При цьому вплив чинників об'єктивного характеру, таких як поради вчителів, попереднє знайомство з армійським життям, приклади товаришів, не відіграють значної ролі в процесі ухвалення рішення про вступ до ВВНЗ.

Сьогодні орієнтація молоді на військово-службу, як правило, є її особистою справою. Знайомство з військовою професією і особливостями проходження служби відбувається стихійно. За сучасних умов, коли загальна кількість військових професій і спеціальностей вимірюється п'ятизначним числом, молодій людині, яка вибирає свій життєвий шлях, самостійно зорієнтуватися дуже важко. В умовах, коли змінюється сама армія, її місце і роль у суспільстві, й, отже, змінюються вимоги до особистості військовослужбовця, без системної

роботи з професійної орієнтації важко вирішувати проблеми комплектування збройних сил. Особливість полягає в тому, що під час професійної орієнтації не тільки відбувається знайомство молоді з військовими професіями та проводиться діагностика особистісних якостей, але здійснюється активна цілеспрямована робота щодо формування суб'єктивних детермінант поведінки, системи ціннісних орієнтацій молоді.

Не викликає сумніву, що негативна ситуація у військово-професійній орієнтації молоді приводить до того, що Збройні сили України втрачають кандидатів до військової служби, які відповідають новим вимогам до особистості військовослужбовця.

Сьогодні ми маємо лише поодинокі приклади здійснення роботи щодо професійної орієнтації на службу у збройних силах, а не систему. Та невелика робота, яка проводиться, здійснюється головним чином у міських школах, тоді як результати численних соціологічних досліджень вказують, що більшість майбутніх офіцерів – вихідці із сільських шкіл. Сільська молодь залишається для збройних сил надійним джерелом кадрів. Тому робота з військово-патріотичного виховання молоді повинна проводитися у першу чергу в сільських школах [11, с. 111].

Недостатня мотивація навчання у військово-навчальному закладі приводить до зниження ефективності навчально-виховного процесу військового навчального закладу. Аналіз результатів проведеного дослідження показав, що характеристики випускників військових навчальних закладів неповною мірою задовольняють потреби інституту армії. Досвід військової служби показує, що часто молодий офіцер не готовий до ефективного вирішення завдань, поставлених перед ним. Наприклад, незважаючи на максималізм у висловлюваннях та завищену самооцінку, притаманну молодим офіцерам, тільки 57% опитаних офіцерів-випускників заявили, що здобута ними підготовка у ВВНЗ дозволяє повністю виконувати обов'язки за своїм фахом. Ще нижче вони оцінили свою спроможність якісно виконувати обов'язки з організації і проведення заходів виховної роботи (34,3%) та з питань керівництва повсякденною діяльністю підрозділу (50,1%), що свідчить про недостатній рівень відповідної підготовки з цих питань у ВВНЗ. Не можна не побачити низької психолого-педагогічної підготовленості багатьох офіцерів-випускників. Результати військової практики свідчать, що значна частина офіцерів після закінчення навчальних закладів не підготовлена до самостійної роботи з людьми [12, с. 220].

Для випускників ВВНЗ є характерним недостатній рівень:

- практичної готовності до виконання обов'язків за призначенням;
- знань сучасних засад застосування Збройних сил України, керівних документів, практичних навичок щодо організації та проведення заходів оперативної, бойової та мобілізаційної підготовки, експлуатації і відновлення озброєння та військової техніки, забезпечення життєдіяльності особового складу;

- теоретичних знань та практичних навичок в організації та проведенні заходів гуманітарного і соціального забезпечення, в індивідуально-виховній роботі з особовим складом, в першу чергу з військовослужбовцями військової служби за контрактом;

- підготовки молодих офіцерів до організації та проведення виховної роботи з особовим складом, формування у підлеглих необхідних соціальних якостей.

Висновки. Таким чином, сьогодні до ВВНЗ потрапляє навчатися значна частина випадкових людей, тому що немає відповідної системності, цілеспрямованості у роботі з завчасної орієнтації молоді на військову службу, формування відповідної системи суб'єктивних детермінант поведінки. Налагодження роботи з військово-професійної орієнтації молоді дасть можливість залучати на навчання у ВВНЗ молодих людей, які дійсно мають бажання стати офіцерами та значно підвищити

якість професійної підготовки офіцерського корпусу нашої армії, успішно провести реформування збройних сил. При вступі до ВВНЗ і в процесі навчання доцільним є здійснення спеціальної мотиваційної діагностики, результати якої необхідно враховувати при зарахуванні на навчання.

Армії окремих провідних країн світу майже на 80% комплектуються особовим складом з числа випускників цивільних ВНЗ, тоді як Збройні сили України – тільки на 6%, ми можемо призвати на військову службу випускників цивільних ВНЗ відповідного напрямку підготовки, які мають бажання присвятити себе військовій службі – такі зміни дозволять підвищити якість підготовки офіцерського складу до виконання функціональних обов'язків, сформувати мотивацію військової служби, підвищити якість складу офіцерської когорти.

Рецензент Хижняк Л.М. – д.соціол.н., проф.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калагін Ю.А. Соціально-професійний потенціал військовослужбовців // Третя наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. – Х.: ХУПС. – 2007. – 208 с.;
2. Калагін Ю. А. Теоретико-методологічні підходи до соціологічного аналізу соціально-професійного потенціалу військовослужбовця / Юрій Калагін // Соціальна психологія. – 2011. – № 1 (45). – С. 151 – 156.
3. Калагін Ю. А. Технології підвищення рівня соціально-професійного потенціалу військовослужбовця в сучасній Україні / Ю. А. Калагін // Український соціум. – 2010. – № 4 (35). – С. 51 – 59.
4. Калагін Ю. А. Військова служба за контрактом: соціальний вимір : [монографія] / Ю. А. Калагін. – Х. : ХУПС, 2008. – 337 с.
5. Дзьобань О.П., Смойлов О.І., Криленко І.М. Соціалізація людини в процесі військової служби. – Харків: ХГІТВ ім.Верховної Ради, 2002. – 167 с.;
6. Панфілов О.Ю. Збереження гомеостазу суспільства в умовах системних трансформацій: силовий аспект. – Харків: майдан, 2007. – 360 с.;
7. Требін М.П. Армія та Суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації: монографія. – Харків: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. – 404 с.;